

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОРФОЛОГІЇ

the functional load of primary prepositions, which is reflected in their functional semantic paradigms. Perspective is the consideration of prepositions in other discursive practices, the establishment of a holistic functional semantic paradigm of primary prepositions, the manifestation of the range of their synonymy, antonymy, and others.

Keywords: preposition, prepositional equivalent, functional-semantic paradigm, anthropocentric paradigm, anti-civilization paradigm.

Vitae

Anatoliy Zahnitko is Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Head of Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology at Donetsk National University named after Vasyl Stus. His areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, comparative linguistics, categorical linguistics, lexicographic linguistics, and text linguistics.

Correspondence: a.zahnitko@gmail.com

Наталія Костусяк

УДК 811.161.2–373 + 821.161.2–2.08

КАТЕГОРІЙНІ ОЗНАКИ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ

Запропоновано різноаспектне дослідження спрямованих в іменникову сферу дієслів, з'ясовано умови їхньої синтаксичної, морфологічної та семантичної субстантивзації, схарактеризовано граматичну та значеннєву палітру віддієслівних іменникових компонентів, розглянуто їхні видові та валентні ознаки, зацентовано на іменникових морфологічних категоріях віддієслівних форм.

Ключові слова: дієслово, іменник, транспозиція, субстантивация, час, стан, спосіб, вид, валентність, рід, число, відмінок.

Спектр новітнього студіювання категорійної системи багатогранний і масштабний, про що свідчать численні праці сучасних провідних граматистів. На сьогодні маємо досить потужну й амбітну українську граматичну школу, яка продукує актуальні теоретичні концепції й пропонує різні лінгвістичні моделі опису мовних одиниць і категорій, що, зрештою, зумовлює витворення їхньої цілісної та різноаспектної схеми аналізу. Окреслена методика актуальна й для дослідження категорійної спеціалізації транспозитів, які неодноразово були об'єктом пильної уваги. У сучасній україністиці досить панорамно представлено синтаксичний ступінь таких різновидів транспозиції: 1) адвербіалізації (Habay); 2) ад'єктивації (Kostusyak "Syntaksychna ad'yektyvatsiya vidminkovykh form"; Kostusyak "Syntaksychna prykmetnykova transpozysiya"; Kostusyak "Syntaksychna viddiyeslivna ad'yektyvatsiya"; Mezhev "Ad'yektyvne funktsionuvannya imennykiv"); 3) вербалізації (Horodens'ka "Rechennyyevotvirnyy potentsial"; Horodens'ka "Semantychnyy i morfolohichnyy potentsial"; Kostusyak "Syntaksychna verbalizatsiya"; Kostusyak "Osoblyvosti vidprykmetnykovoyi verbalizatsiyi"). Вербалізацію як триступеневе явище, що, крім синтаксичного, виявляє стосунок до морфологічного та семантичного ступенів, позиціоновано в монографії І. А. Мельник (Mel'nyk). Заслугує на увагу дослідження Л. О. Колібаби, присвячене вияву словотвірної асиметрії в межах багатозначних дієслів та іменникових девербативів (Kolibaba). У контексті деяких дієслівних категорійних ознак, головно категорії виду, віддієслівні субстантиви аналізують І. Р. Вихованець (Vykhovanets' 103, 131), К. Г. Городенська (Vykhovanets', Horodens'ka 148), М. Д. Гінзбург (Hinzburh "Vy dove protystavlenyya") та ін. Дещо ширше категорійна дієслівна палітра представлена в статті М. Д. Гінзбурга "Українські віддієслівні іменники на **-ння**, **-ття** на тлі сусідніх слов'янських мов", у якій похідні від дієслова іменники як назви опредметнених процесів (у студії лінгвіста – НОМ) кваліфіковано з огляду на наявність у них граматичних категорій виду, перехідності / неперехідності, стану й проаналізовано на тлі їхніх відповідників у польській, чеській та російських мовах. Науковець висновкує: "Отже, українські НОП на **-ння**, **-ття** успадковують низку дієслівних властивостей, а саме: вид твірного дієслова, перехідність / неперехідність, його дієслівне керування (але об'єкт, що стоїть при дієслові у знахідному відмінку, стоятиме при НОП у родовому)" (Hinzburh "Ukrayins'ki viddiyeslivni imennyky" 7). Проте описаний вище доробок науковців абсолютно не висчерпує рівень опрацювання порушеної проблеми. Попри те що лінгвістична парадигма еволюціонує в інтерпретації всіх різновидів транспозиції, зокрема й вербалізації, докладнішого студіювання потребують питання взаємодії та взаємовпливів іменникових та дієслівних категорій у віддієслівних іменниках як репрезентантах морфологічного ступеня вербалізації. Поза увагою науковців перебуває одна з найважливіших категорійних ознак дієслова – валентність, яка, без сумніву, відбита, хоч і з деякими модифікаціями, у репрезентантах опредметненої динамічної семантики. З огляду на це **мету** статті вбачаємо в цілісному дослідженні морфологічно оформлених віддієслівних субстантивів, розмежуванні центральних та периферійних виявів їхніх категорійних значень. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) на основі принципів гомогенної класифікації частин мови вирізнити диференційні ознаки утворених від дієслів іменників, з'ясувати особливості значеннєвої палітри вказаних мовних одиниць; 2) відповідно до трьох ступенів транспозиції схарактеризувати синтаксично, морфологічно та семантично вербалізовані субстантиви; 3) визначити дієслівні категорії, які в обраних за об'єкт дослідження

мовних одиницях зазнають нівеляції і які транспонуються, проте з відповідними змінами; 4) проаналізувати іменникові категорійні ознаки у віддієслівних субстантивах. Як відомо, об'єктивності аналізу та переконливості висновків сприяє дібрана джерельна база. На нашу думку, вияскравленню дериваційно-граматичних особливостей віддієслівних утворень сприятиме новітній матеріал, що дасть змогу зацентувати на мовних зрушеннях, які передовсім представлені в пресі тощо.

У сучасній лінгвістиці опис класифікаційних ознак будь-якого частиномовного класу претендує на вичерпність за умови, якщо він ґрунтується на системі кількох ознак. У радянському мовознавстві панівною була концепція, відповідно до якої “в основу розподілу слів на лексико-граматичні класи – частини мови – покладено морфологічний принцип, який доповнюється синтаксичним і лексико-семантичним” (“Suchasna ukrainska literaturna mova” 24). Дещо іншими орієнтирами, безпомилковість і переконливість яких потверджує новітня лінгвістична практика, керується І. Р. Вихованець. На його глибоке переконання, “...ієрархія критеріїв набуває такого вигляду: роль базового критерію виконує **семантичний критерій**, що зумовлює граматичну спеціалізацію слова в реченні або словосполученні; **синтаксичний критерій**, у свою чергу, є базовим для **морфологічного критерію**. Поряд із загальноновизначними семантичним, синтаксичним і морфологічним критеріями варто назвати ще один критерій – **словотвірний**, який може бути досить показовим за виділення частин мови у спірних випадках. Словотвірний критерій (як допоміжний, оскільки він стосується тільки похідних слів) знаходить своє відображення у специфічних для окремих частин мови словотворчих афіксах” (Vykhovanets', Horodens'ka 15). У праці “Частини мови в семантико-граматичному аспекті”, що з'явилася трохи раніше від згаданої вище, 1988 року, до сфери додаткових, крім словотвірного, дослідник зараховує ще й логічний критерій, “спрямований на визначення співвідносності / неспіввідносності граматичного компонента з поняттям” (Vykhovanets' 14). Подані засади, на нашу думку, забезпечать об'єктивність порівняльного аналізу віддієслівних іменників та дієслів, які виконують роль їхньої дериваційної бази. Відповідно до першого критерію – семантичного – обидва класи мовних одиниць відрізняються тим, що за дієсловом закріплена динамічна ознака, а за іменником – значення субстантивності, зокрема вторинної, не конкретної, а абстрактної. Принагідно зацентруємо на доцільності розмежуванні понять *предметність*, застосовуваного для позначення семантичного ядра іменників – назв конкретних предметів, і *субстанційність* що експлікує специфічний клас дериватів – абстрактних понять. Лексеми другого різновиду І. Р. Вихованець кваліфікує як предикатні імена й указує на притаманну їм не реальну (значення речовності), а граматичну предметність (невласне-предметність) (Vykhovanets' 45–46). У праці “Теоретична морфологія української мови” граматичну предметність лінгвіст розглядає в межах словотвірних категорій іменника (Vykhovanets', Horodens'ka 101).

Крім того, за аналізу семантичної окресленості вторинних іменників необхідно вказати ще на один аспект порушеної проблеми та шляхи її розв'язання в науковій літературі. Зокрема М. Д. Гінзбург, акцентуючи на семантичних параметрах аналізованих компонентів, оперує висловами “віддієслівний іменник із процесовою семантикою”, “іменники як назви опредметнених процесів” (Hinzburh “Ukrayins'ki viddiyeslivni imennyky”; Hinzburh “Vydove protystavlennya”). Такий термінологічний вибір науковець пояснює двома чинниками: “...категорію понять позамовної дійсності позначаємо терміном **процес**, що збігається із загальнофілософською категорією **процес** (яка описує послідовне змінювання // змінених предметів і явищ позамовної дійсності в часі), а також з поняттям **процес** як категорійною ознакою, властивою всім дієсловам” (Hinzburh “Vydove protystavlennya” 30). У науковій літературі поряд із приписуваним дієслову узагальненим категорійним значенням процесу, чи процесуальності, функціонують поняття *динамічність*, *динамічна ознака*. Зокрема в академічному виданні за редакцією І. К. Білодіда читаємо: “Дієслово – частина мови, що служить для вираження **динамічної ознаки** (дії, стану) у процесі її тривання, розгортання або становлення. <...> Окремі дослідники кваліфікують динамічну ознаку як «**процесуальність**»” (“Suchasna ukrainska literaturna mova” 296) (виділення наше. – Н. К.). У такому разі використання М. Д. Гінзбургом термінологічної сполуки *назви опредметнених процесів*, безперечно, обґрунтоване. Водночас для адекватного віддзеркалення семантичної специфіки віддієслівних іменників та їхніх дериватів уважалося необхідним вдатися до семантичної конкретизації дієслів. Як відомо, вказані мовні одиниці спеціалізовані на експлікації дії, процесу чи стану (див., наприклад, працю “Теоретична морфологія української мови” (Vykhovanets', Horodens'ka 218). Керуючись цим теоретичним положенням, а також узявши за основу той факт, що між дієсловами та утвореними від них субстантивами існує певна змістова симетричність, дозволимо припустити: оскільки похідні від дієслів іменники, хоч і своєрідно, дублюють семантичний потенціал твірних мовних одиниць, то є всі підстави вважати їх маркерами опредметненої дії, опредметненого процесу та опредметненого стану, пор.: *читати* – *читання*, *цвісти* – *цвітіння*, *перебувати* – *перебування*. З-поміж них центр формують слова відповідно на позначення дії та опредметненої дії як найбільші за обсягом групи мовних одиниць у межах дієслів та вторинних іменників. На позначення узагальнених значень дії, процесу, стану та опредметненої дії, опредметненого процесу, опредметненого стану доцільніше, на нашу думку, використовувати поняття *динамічність* і *опредметнена динамічність*, мотивуючи це тим, що терміни *процесність* і *назви опредметнених процесів* у такому контексті набуватимуть двозначності: матимуть і широке значення, функціонуючи як репрезентанти відповідно узагальненої динамічної ознаки та узагальненого значення іменників, утворених від різних за значеннями параметрами дієслів; і вузьке, експлікуючи семантику незначної кількості дієслів суто зі значенням процесу та їхніх іменникових корелятів, наприклад: *цвісти* – *цвітіння*, *тріщати* – *тріщання*, *дорікати* – *дорікання*, *шуміти* – *шум*. На динамічних характеристиках дієслів

наголошує К. Г. Городенська (Vykhovanets', Horodens'ka 217). Схожі міркування знаходимо також в І. Р. Вихованця: “Семантична центральність дієслова виявляється в тому, що тільки в ньому зосереджуються всі значеннєві різновиди ознак – дія і стан (із нашаруванням на них властивої дієслову динамічності)” (Vykhovanets' 233).

Наступний критерій частиномовної диференціації слів – синтаксичний – дає змогу зацентувати на початковому етапі механізму перетворення дієслів на вторинні субстантиви, що завершується їхньою морфологізацією, а подекуди ще й семантизацією, тобто з'явою власне-предметного значення. На початковому етапі простежуємо транспозиційні зміни, унаслідок чого відбувається синтаксичний зсув дієслова в іменникову синтаксичну площину. Таке явище І. Р. Вихованець пов'язує з конденсацією висловлення й розглядає у зв'язку з явищем синтаксичної деривації, “яка не змінює лексичної вартості вихідних предикатних слів із семантикою дії, процесу, стану тощо, на противагу деривації лексичній, що полягає в семантичній відмінності похідної одиниці” (Vykhovanets', Horodens'ka 101). Акцентуючи на пріоритетності триаспектного студіювання речень – формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного, зазначимо, що за умови трансформації дериват із предикативної позиції потрапляє у сферу підмета чи керованого члена речення, виконує роль семантично ускладненої субстанційної синтаксеми та експлікує тему чи приреченого поширювача. Пор.: ...у зв'язку з ремонтом фунікулер не працює, **вибачте** за тимчасові незручності (Den', № 122, 13.07.2001) і У щирому покаянні, проголошеному прем'єром у прямому ефірі, було, як підрахували аналітики, всього 344 слова, а закінчувалося воно триразовим **“вибачте”**... (Den', № 123, 16.07.2008); В цій статті ми **розглянемо** лише одну грань його різнобічної діяльності... (Den', № 123, 16.10.2004) і Вчений починає міркування з **“розглянемо”** і закінчує “як бачимо” (Den', № 227, 10. 12. 2002); **“Зачекайте**, будь ласка, з Вами на зв'язку «День»” (Den', № 83, 18.05.2012) і Вони не надувають щоки, не кажуть **“зачекайте** трохи за дверима”, вони створюють необхідну довіру, оскільки глядачі знають, з чим саме до них можна звертатися (Den', № 85, 14.05.1999).

Значно помітніші граматичні зміни відбуваються за умови морфологізації віддієслівних іменників. У такому разі вказані мовні одиниці набувають власне-іменникових самостійних категорій відмінка, числа й роду, хоч і зберігають деякі категорійні ознаки твірних дієслів, про що докладніше йтиметься далі. Наприклад: ...**покаяння і вибачення** як акт політичної волі – не така вже рідкість у новітній історії (Den', № 123, 16. 07. 2008); Я люблю музику, голос і **читання** (Den', № 227, 10. 12. 2002); Чи не впливає звідси, що час пов'язаний зі **слуханням**. Не стільки **слуханням** речей, скільки **слуханням** духовної субстанції (Den', № 227, 10.12.2002); Просто триває процес поступового звільнення від ще одного інструмента впливу путінської Росії на Україну, **відрізання** ще одного імперського цупальця, якими путінська Росія облутала Україну (Den', № 3–4, 11.01.2018); Треба було ізолювати від **постачання** з Росії окупований Донецьк та Луганськ... (Den', № 152, 25.08.2015).

Дослідження дериватів розгляданого зразка крізь призму завершального ступеня транспозиції дає змогу вирізнити невелику групу слів, семантична поведінка яких пов'язана з перетворенням опредметненої динамічної субстанційності (граматичної предметності) на значення власне-предметності. У такому разі відбувається повна нівеляція дієслівних категорій і набуття граматичних ознак іменника. Пор.: *Маріуш Патира мав ще одну нагоду продемонструвати захопленій публіці своє майстерне володіння інструментом* (Den', № 84, 17.05.2016), *Окрім того, Віталій Крижановський демонструє своє володіння різними малярськими та графічними техніками – від олії до пастелі* (Den', № 9, 22.01.2004) і *Його адвокат Саулведіс Варпінш повідомив, що злочинці увірвалися в приватне володіння в Лангстіні, “розгромили його і вкрали багато речей”* (Den', 24.02.2018), *Що ж до слова “Русь”, то згідно з Нестором Літописцем, саме так називали володіння київського князя Аскольда після походу на Візантію 860 р...* (Den', № 145, 13.09.2015); *Обладнаний спеціальними поліціями, освітленням та місцями для сидіння, об'єкт перетворився на осередок громадського руху з обміну літературою* (Den', № 148–149, 23.08.2017) і *Всередині поїзда є світлодіодне освітлення й ковшоподібні сидіння для максимального комфорту пасажирів* (Den', № 109, 16.02.2018). Важливо зазначити, що в сучасній українській літературній мові субстантивам з указівкою на опредметнену динамічну ознаку та власне-предметним віддієслівним іменникам не завжди притаманна однакова морфемна будова, як продемонстровано в наведених вище прикладах. Лексеми другого різновиду (переважно з нашарування локативного значення) можуть мати й нульовий суфікс, наприклад: *згин, зруб, зсув, прохід, вихід, перехід, вимив, пролом, розрив*. Пор.: *Існував оперативний план щодо відрізання терористів від російського кордону...* (Den', № 152, 25.08.2015) і *Матері нареченої дарують відріз на сукню, батькові – сорочку та інші речі* (Den', № 69, 27.04.2004); *Сьогоднішнє вирізання і видалення дерев викликає негативну реакцію серед городян* (Den', № 218, 30.11.2016) і *Виріз у цих сорочок глибший на спині, густа вишивка на рукавах, так звані заплічки також розташовується ззаду* (Den', № 118–119, 08.07.2016); *А зараз із розвитком сучасних технологій з'явилися неінвазивні методи (тобто без розрізання та проникнення всередину)* (Den', № 46, 14.07.2001) і *На відміну від запаски, яка є шматком тканини, щільно обгорненим поверх вишитої сорочки навколо талії, плахта з одного боку зшивалася приблизно наполовину, а невеликий розріз спереду прикрашався фартухом чи поясом з орнаментом* (Den', № 183, 09.10.2002); *З благодійного фонду “ОБЕС” гроші відправляються на вироблення протезу* (Den', 10.02.2016) і – *Виріб не продається, – стверджує пані Люба* (Den', № 153, 31.08.2011). Останнім часом простежуємо тенденцію до оформлення упредметнених назв переважно з актуалізованою вказівкою на місце за допомогою нульового суфікса (утворення безафіксним

способом), якому поступається поширений за радянських часів суфікс *-к-*. Пор.: *Як повідомляла нещодавно голова координаційного комітету із боротьби з корупцією й оргзлочинністю при Президентіві України Тетяна Корнякова, в ході проведеної комітетом перевірки виявили **вріз**, який тривалий час використовували (Den', № 109, 24.06.2004); Ці підрозділи обладнані трасопошуковими пристроями, що допомагають виявляти **врізи** в нафтопроводи. За даними компанії, за перший квартал цього року “нафтозахист” виявив 154 **врізи** (Den', № 109, 24.06.2004) і У Роменському районі Сумської області невідомі зробили **врізку** у внутрішньопромисловий нафтопровід Артюхівка–Талалаївка (Den', 29.05.2004); Усього у 2004 році станом на 22 жовтня в НГВУ “Чернігівнафтогаз” виявлено та ліквідовано 36 несанкціонованих **врізок** (Den', № 192, 23.10.2004). Проте це не означає, що суфікс *-к-* зазнає повної нівеляції в процесі упередженості. І досі функціонують вторинні іменники із цією морфемою, наприклад: *виписка, виточка, витяжка, грілка, закладка, заклепка, збірка, настоянка, пересадка, підстилка, посипка* та ін.*

Характерно, що за умови семантизації змінюється й характер деяких категорій іменника. Зокрема у віддієслівних субстантивах, які реалізують опредметнене динамічне значення, категорія числа зазвичай представлена в усіченому вияві, такі форми переважно функціонують тільки в однині. Натомість у маркерах семантичного ступеня транспозиції все частіше натрапляємо на двочислову реалізацію предметності (в однині та множині). Пор.: *Але сьогодні Росія реалізує цілком визначену й поки що успішну стратегію щодо **відрізання** альтернативних джерел енергоносіїв до України та ЄС... (Den', № 210, 15.11.2005) і **Відріз** модної тканини, вигадливо обгорнений навколо її фігури, перетворювався на оригінальне вбрання, при цьому можна було бути впевненим, що другого такого – навіть на дві тисячі запрошених – не знайдеться (Den', № 115, 20.06.1998), Коли відкопали, виявилось, що то великий молочний бідон. У верхній частині він був тісно запакований **відрізами** нового полотна і кольорової тканини (Den', 22.08.2014); – У мене після **вирізання** витинанок залишається багато порізаного паперу (Den', № 48, 19.03.2010); і Дизайнери експериментували з довжиною, **вирізами** та **розрізами**, добирали нашивки та фурнітуру, які б підкреслювали центральну ідею колекції... (Den', № 163–164, 15.09.2017).*

У сучасній українській літературній мові з-поміж проаналізованих вторинних одиниць, які експлікують морфологічний ступінь субстантивзації, найбільшу групу формують іменники зі значенням опредметненої дії, значно менше субстантивів опредметненого процесу та опредметненого стану. Їхню граматичну спеціалізацію потрібно розглядати у двох аспектах: відповідно до збережених у них дієслівних категорійних ознак і згідно з категорійною спеціалізацією, яку вони набувають унаслідок власне-іменникового оформлення. Принагідно зазначимо, що в науковій літературі дієслово характеризують з огляду на різні категорії. В академічному виданні за редакцією І. К. Білодіда описано категорійну спеціалізацію носіїв динамічної ознаки на тлі перехідності/неперехідності, виду, часу, способу, стану, особи, числа й роду (“Suchasna ukrainska literaturna mova” 331–408). І. Р. Вихованець вказує на наявність у дієслів часу, способу, виду, валентності, особи, числа й роду (Vykhovanets' 89–115). Своєрідні міркування з приводу кількості й характеру морфологічних категорій дієслова висловила К. Г. Городенська, класифікацію якої структурують центрально-периферійна категорія виду, морфолого-словотвірної-синтаксична категорія стану, морфолого-словотвірної-синтаксична категорія перехідності/неперехідності, словозмінної категорії часу та способу, міжрівневої категорії валентності та невластивості дієслівній категорії особи, числа й роду (Vykhovanets', Horodens'ka 223–234, 242–265). Услід за І. Р. Вихованцем зайвою в морфологічному категорійному просторі дієслова вважаємо перехідність/неперехідність. На перешкоді її вирізнення стоїть недостатня кількість ознак: зорієнтованість насамперед на синтаксичні параметри керування, “здатність / нездатність дії поширюватися на об’єкт – конкретний предмет або істоту, вжиті у валентно зумовленій дієсловом об’єктній позиції, а також наявність словотворчих маркерів” (Vykhovanets', Horodens'ka 250). На нашу думку, обґрунтованішою є позиція І. Р. Вихованця: “Більше відповідає мовній дійсності семантико-синтаксична дієслівна категорія валентності, з якою пов’язується семантично передбачувана сполучуваність дієслова з іменниковими компонентами – назвами конкретних предметів” (Vykhovanets' 90). Отже, виділення валентності зумовлює надлишковість перехідності/неперехідності.

У віддієслівних іменниках низка дієслівних категорій зазнає нівеляції, зокрема категорії часу, способу, особи. Як відомо, утворення віддієслівних субстантивів великою мірою регульоване синтаксичною позицією, зокрема переміщенням “дієслова в позицію теми за актуального членування речення і формально-синтаксичну позицію підмета” (Vykhovanets', Horodens'ka 116). Причому твірні дієслова можуть мати різні особово-часові та особово-способові форми, що зовсім не передбачає наявності особово-часових чи особово-способових ознак у дериватів. Часові, способові та особові реалізації абсолютно не представлені у формальній структурі іменників з опредметненим динамічним значенням. Наприклад, у реченнях *Посли іноземних держав та Кравчук прочитали “Заповіт” різними мовами світу (Den', 05.03.2018); “Коли я прочитала “Заповіт” – вирішила, що обов’язково треба перекласти ці вірші кримськотатарською, щоб наш народ у Криму почув це...” (Den', № 212, 20.11.2015); За словами автора, одні **прочитають** її книжку як автобіографічне есе і збірник незапліснявілих інтерв’ю, репортажів та нарисів, надрукованих у різних періодичних виданнях, а інші – як відверті посиденьки в Facebook (Den', № 1, 31.07.2014); Певен, що сьогодні ми багато **прочитаємо** про нього (Умберто Еко. – Н. К.)... (Den', 20.02.2016); Адже назвіть мені хоч одного ученого, який **прочитає** би цю угоду? (Den', № 7, 17.01.2014); ...спершу її лідери **хай прочитають** “Синтезу...” і “Корону...” (Den', № 227–228, 14.12.2017)* кожна з виділених форм дієслова може слугувати дериваційною базою для іменника

прочитання, ужитого, зокрема, у конструкціях на зразок ...об'єктивне, справді нове **прочитання** біографії будь-якої "легендарної" людини можливе лише на "ґрунті" точних фактів історії (Den', № 1, 13.01.2006).

Повна нейтралізація притаманна й дієслівній категорії стану. У новітньому мовознавстві категорійні значення актив / пасив пов'язують відповідно з перехідними дієсловами як активними формами та їхніми відповідниками – пасивними дієприкметниками та формами на *-но, -то*, залишаючи поза увагою традиційно зараховані до пасивних дієслова з постфіксом *-ся*, що в українській мові, "на противагу іншим слов'янським мовам, опинилися на крайній периферії. Постфікс *-ся* функціонує як виразник різних словотвірних значень зворотних дієслів, утворених від перехідних дієслів, зокрема власне-зворотного (*мити* – *митися*, *одягати* – *одягатися*), взаємно-зворотного (*цілувати* – *цілуватися*, *сварити* – *сваритися*), безоб'єктно-зворотного (*кусати* – *кусатися*, *дряпати* – *дряпатися*) та ін." (Vykhovanets', Horodens'ka 243). Слідаризуючи з поглядами К. Г. Городенської, зазначимо, що семантично та структурно подібні (хоч і не абсолютно ідентичні) активні та зворотні форми дієслів можуть бути твірними для тих самих віддієслівних іменників. Пор. активні й зворотні форми *мити* – *митися*, *одягати* – *одягатися*, *дряпати* – *дряпання*, *хвилювати* – *хвилюватися* та утворені від них віддієслівні іменники *миття*, *одягання*, *дряпання*, *хвилювання* з цілком утраченими становими показниками. Отже, віддієслівні іменники перебувають поза межами репрезентантів категорії стану.

З-поміж значної кількості дієслівних категорій найбільшою мірою представлені у віддієслівних іменниках категорії виду та валентності. Не викликає сумнівів концепція, в Україністичі сповідувана І. Р. Вихованцем, К. Г. Городенською, М. Д. Гінзбургом та ін., про видове протиставлення субстантивів зі значенням опредметненої динамічності. Як засвідчує досліджувана джерельна база, можна легко простежити кореляцію між недоконаними формами дієслів та утвореними від них іменниками, з одного боку, і між дієсловами та вторинними іменниками доконаного виду – з іншого. На потвердження наших спостережень наводимо міркування М. Д. Гінзбурга: "Українські НОП (назви опредметнених процесів. – Н. К.) на *-ння, -ття*, утворені від дієслівної видової пари, семантично протиставлені одна одній так само, як дієслова у видовій парі" (Hinzburh "Vy dove protystavlennya" 41). Пор. функціонування парновидових маркерів абстрактної опредметненої динамічності: *Повз лічильник нічого не пройде, якщо, звісно, не зробити **врізання** в газопровід* (Den', № 166, 09.09.2014) і *При цьому злодії використали традиційний спосіб несанкціонованого **врізування** в трубу* (Den', № 161, 26.08.1998), ...*викрали його (газовий конденсат. – Н. К.) з конденсатопроводу "Яблунівка-Гаяч" за допомогою... **врізування** крана* (Den', № 35, 25.02.1998); *Порошенко підписав закон про можливість **укладення** електронних контактів* (Den', № 166, 30.11.2016) і *"Переходимо від електронних закупівель до електронного **укладання** контрактів. Нарешті це відбулося", – додав Президент* (Den', № 166, 30.11.2016); *У ЗМІ розповсюдили відео **закладення** вибухівки під автомобіль Шеремета* (Den', № 166, 22.07.2016) і *Співробітники Служби безпеки України спільно з Нацполіцією затримали у Покровському районі Донецчини диверсанта терористичної організації "ДНР" під час **закладання** вибухівки на підстанції, яка забезпечує безперебійну роботу залізниці у районі проведення антитерористичної операції...* (Den', 22.07.2016). У структурі іменників, здатних утворювати корелятивні видові пари, простежуємо тенденцію до збереження, крім дієслівних коренів і префіксів, переважно ще й суфіксів, пор.: *ви~~ду~~жати* → *ви~~ду~~жання*, *ви~~ду~~жувати* → *ви~~ду~~жування*, *в~~рі~~зати* → *в~~рі~~зання*, *в~~рі~~зувати* → *в~~рі~~зування*; *ук~~ла~~сти* → *ук~~ла~~дження*, *ук~~ла~~дати* → *ук~~ла~~дання*, *ук~~ла~~дати* → *ук~~ла~~дання*, *ук~~ла~~дати* → *ук~~ла~~дання*. Акцентуаційні параметри, подібно до низки деяких дієслів, лежать в основі розмежування також співвідносних видових форм іменників, пор.: *скли~~ка~~ти* – *скли~~ка~~ти* і *скли~~ка~~ння* – *скли~~ка~~ння*; *розки~~да~~ти* – *розки~~да~~ти* і *розки~~да~~ння* – *розки~~да~~ння*. Оскільки в ЗМІ не прийнято ставити наголоси в словах, то за критерій визначення виду в таких субстантивах править контекст, зокрема вжиті в реченні інші віддієслівні іменники чи дієслова з чітко вираженою видовою ознакою. Наприклад, у реченні *Головним завданням для себе новий уряд поставив початок мирних переговорів країн Антанти з Центральними державами задля якнайшвидшого **закінчення** світової війни та **скликання** Всеросійських Установчих зборів, які мали бути обрані в тому-таки листопаді за партійними списками – для **ухвалення** Конституції, проведення земельної реформи та **створення** демократичної владної системи федеративної Російської держави* (Den', № 199, 07.11.2017) іменник *скликання* сприймаємо як репрезентант грами доконаного виду, що увиразнюють підкреслені реченні слова – маркери опредметненої результативної дії. Водночас не завжди скоригованим є співвідношення між твірними та похідними лексемами з огляду на їхню здатність / нездатність утворювати корелятивні пари. Якщо дієслово парновидове, то не обов'язково таку саму ознаку виявляє аналізований різновид дериватів, пор.: *поєднувати* – *поєднати*, *поєднування* – *поєднання*; *підписувати* – *підписати*, *підписування* – *підписання* і *сідати* – *сісти*, *сідання*. Аналізуючи видові параметри в різних віддієслівних дериватах, І. Р. Вихованець зазначив, що "...у сфері іменника видове протиставлення іноді затемнюється і набуває нерозчленованості" (Vykhovanets' 103). Подекуди в практиці мовлення трапляється видовий зсув у межах іменників, зокрема недоконану опредметнену дію можуть реалізувати слова *нарізування* і *нарізання*, *розрізування* і *розрізання*. У такому разі лексеми на зразок *нарізання*, *розрізання* варто вважати омонімічними виявами доконаного і недоконаного виду. Корелятами доконаного виду слова *знищення* можуть бути два іменники – *нищення* і *знищування*, проте в пресі значно частіше функціонує *нищення*. Наприклад, *Поки не покараємо хоча б одну людину за **нищення** пам'яток, усі наші зусилля будуть марні* (Den', № 184, 09.10.2015); *Україна та Польща розробили ракетну систему для **знищення** ворожого піхоти та вертольотів* (Den', 09.09.2017). Крім того, трапляються випадки, коли субстанційний компонент виходить за межі чіткого співвідношення з дієслівним відповідником. Наприклад, у Словнику української мови в 11-ти

томах іменник *розсіяння* витлумачено як дію за значенням *розсіяти, розсіювати, розсіятися, розсіюватися* і стан за значенням *розсіятися, розсіюватися* (SUM8: 809).

У сучасній українській мові одновидові дієслова слугують базою для одновидових іменників. Важливо уточнити, що в українській мові частішим є утворення недокоханих форм, наприклад: *бродити* – *бродіння*, *бігати* – *бігання*, *літати* – *літання*, *гавкати* – *гавкання*, *вчителювати* – *вчителювання*, *покрикувати* – *покрикування*, *підспівувати* – *підспівування*. Дериваційною базою одновидових докоханих субстантивів переважно слугують дієслова з префіксом *пере-*, що реалізує дистрибутивне значення, наприклад: *перебілити* (*усі кабінети*) – *перебілення* (*усіх кабінетів*).

У віддієслівних іменниках послідовно представлена міжрівнева категорія валентності, яка, подібно до виду, виявляє в них похідний (транспозиційний) характер. У новітньому мовознавстві набула поширення концепція про одновалентність – семивалентність дієслів (Zahnitko, “*Teor. Hram. Ukr. Movy: Morfolohiya*” 268–300; Zahnitko, “*Teor. Hram. Ukr. Movy: Syntaksys*” 285–286; Vykhoanets', Horodens'ka 269–272), що зумовлює кваліфікацію розгляданої категорії як семиграмемної. Проте на відміну від твірних лексем у транспонованих іменниках спостерігаємо своєрідне “згасання” їхніх валентних позицій. Зазвичай реалізація всіх валентно зумовлених компонентів притаманна одно-, дво- та тривалентним вторинним субстантивам. Полівалентні морфологічно оформлені віддієслівні транспозити виявляють формальну нівеляцію деяких підпорядкованих їм субстанційних синтаксем. Підкреслюючи синтаксичну своєрідність побудов із вторинними іменниками, варто вказати, по-перше, на функціонування аналізованих відпредикатних компонентів у межах словосполучень, що є наслідком згортання реченнєвої структури з дієсловом певного валентного різновиду; по-друге, на специфіку сполучувальних спроможностей цих дериватів, що полягає в їхній семантичній сумісності із прогнозованими, валентно зумовленими синтаксемами, які (зокрема й суб'єктна) перебувають у правобічній позиції щодо опорного слова, по-третє, на своєрідну формальну реалізацію суб'єкта, пов'язану не із звичною для цієї сфери граемою називного, а з родовим чи орудним відмінками. Водночас твірні й похідні одиниці з огляду на семиграмемне членування (одновалентність, двовалентність, тривалентність, чотиривалентність, п'ятивалентність, шестивалентність і семивалентність) категорії валентності виявляють певну спільність.

Граема одновалентності реалізує потенційну спроможність вторинного субстантива задавати лише одну аргументну позицію – суб'єктну. Процес перетворення речення в словосполучення свідчить про похідний характер родового присубстантивного відмінка, що ґрунтується на підметовому називному й містить нашарування значення атрибутивності. Наприклад: *Немовля кричить* → *...крик немовляти...* (Den', № 10, 24.01.2012); *(Світова) спільнота мовчить* → *...мовчання (світової) спільноти...* (Den', № 208, 14.11.2013); *32-річний Петро парубкує* (Den', № 12, 20. 11. 2001) → *парубкування (32-річного) Петра*; *Собаки виють, кури кудкудахають* → *...виття собак, кудкудахання курей* (Den', № 39, 05.03.2015); *Вікна тремтять* → *...тремтіння вікон* (Den', 18.07.2014); *Рука тремтить* → *...тремтіння руки...* (Den', 19.01.2017); *Латеранський палац сяє* → *...сяяння Латеранського палацу...* (Den', 22.06.2017); *Нафта пахне* → *...запах нафти...* (Den', № 129, 24.07.2001); *(Байкерський) клуб існує* → *...існування байкерського клубу...* (Den', № 75, 28.04.2015); *(Зелена) трава бує, абрикоси та вишні цвітуть* → *...бування (зеленої) трави, цвітіння абрикос та вишень...* (Den', № 68, 12.04.2008); *Війна закінчиться* → *...закінчення війни* (Den', № 66–67, 13.04.2017); *Льодовики тануть* → *Танення льодовиків...* (Den', № 8, 22.01.2009); *Населення старіє* → *Старіння населення...* (Den', № 183, 12.10.2004).

З огляду на значеннєве розгалуження та кількісний склад до центральної сфери тяжіють вторинні носії опредметненої динамічності, що реалізують граему двовалентності. Такі деривати прогнозують одну суб'єктну позицію, яка часто має нульовий вияв, та одну з трьох субстанційних синтаксем – об'єктну, інструментальну чи локативну: *...командування [Генштабу. – Н. К.] (цією) операцію...* (Den', № 35, 26.02.2018); *...любов матері [до дитини. – Н. К.]* (Den', № 35, 13.05.2010); *...перебування Шевченка в Мар'янському...* (Den', № 202–203, 10.11.2017). Словосполучення з двовалентними віддієслівними дериватами є наслідком двох різновидів трансформацій: 1) активна конструкція (із називним суб'єкта та знахідним прямого об'єкта) → пасивна конструкція (із називним об'єкта й орудним суб'єкта) → відреченнєве субстантивне словосполучення, наприклад: *...Патріарх прочитав молитву* (Den', 12.11.2014) → *Молитва прочитана патріархом* → *Прочитання молитви Патріархом*; *Росія фінансує тероризм* → *Тероризм фінансований Росією* → *...фінансування Росією тероризму* (Den', 22.04.2017); 2) активна реченнєва побудова із перехідними дієслівними предикатами та називним суб'єкта → словосполучення з віддієслівним субстантивом та суб'єктно-атрибутивним родовим, наприклад: *...Олександр Усик переміг німця Марка Хука* (Den', 10.09.2017) → *Перемога Олександра Усика над німцем Марком Хуком*.

Граему тривалентності реалізують морфологічно вербалізовані субстантиви, що в традиційній граматиці визначають як лексеми з потрійним керуванням. Крім суб'єкта, який перебуває в позиції правобічного компонента, тут наявні два об'єкти або об'єкт, а також адресат чи інструменталь, наприклад: *...Олександра Антонівна <...> дорікає [нам. – Н. М.] за (кожну) кому...* (Den', № 37, 28.02.2014) → *дорікання Олександри Антонівни нам за (кожну) кому*; *Президент України Петро Порошенко вручив паспорт (громадянина України) <...> Мішелю Терещенку* (Den', 21.03.2015) → *вручення Президентом України Петром Порошенком паспорта Мішелю Терещенку*. Реальний діяч, тобто суб'єкт, може бути лексично не вираженим, наприклад: *...“дорікання” І. Котляревському за (якусь там) оду (князю Куракіну)* (Den', № 14, 30.01.2015). Нульовий вияв часто має одна з двох синтаксем – інструментальна або суб'єктна (діяч) у сполуках,

структурованих тривалентними віддієслівними іменниками та суб'єктом, об'єктом й інструментом, що зумовлено уникненням одночасного вживання двох субстантивів в орудному відмінку, оскільки змодельована конструкція функціонуватиме як стилістично ненормативна. У такому разі представлена в словосполученні грамема орудного набуває статусу відмінка перехідного різновиду, поєднуючи значення суб'єктності та інструментальності. Пор.: ...бойовики **поранили** ножем водія... (Den', 09.05.2014) → **поранення** водія бойовиками, **поранення** водія ножем (правильні сполуки) і **поранення** водія бойовиками ножем (логіко-граматична помилка).

Грамеми чотиривалентності, п'ятивалентності, шестивалентності й семивалентності, які моделюють категорію валентності віддієслівних іменників, належать до периферії. Їхня спільність полягає в тому, що за умови наявності суб'єкта в орудному відмінку інструментальна синтаксема зі значенням знаряддя дії чи засобу пересування, за якою закріплена також грамема орудного, обов'язково повинна зазнавати формального елімінування.

У сучасній українській літературній мові грамема чотиривалентності окреслює такі правобічні субстанційні позиції: 1) суб'єктну, об'єктну, адресатну, інструментальну, серед яких експліцитність притаманна об'єктній та адресатній синтаксемам, інші структурують периферійну зону, оскільки через нульовий вияв у мовленні мають статус факультативних. Відповідно до того, яку субстанційну синтаксему репрезентує грамема орудного, вона виражає суб'єктно-інструментальне або інструментально-суб'єктне значення. Пор.: Віра Петрівна **написала** листа Президентові ручкою → Лист **написаний** Вірою Петрівною Президентові → **написання** Вірою Петрівною Президентові листа і Віра Петрівна **написала** листа Президентові ручкою → Лист **написаний** Президентові ручкою → **написання** Президентові листа ручкою; 2) суб'єктну, інструментальну, двох об'єктних: зі значенням предмета як цілого та як його частини. Пор.: Батько **відрізав** гілку від куща ножицями → Гілка **відрізана** батьком від куща → **відрізання** батьком гілки від куща і Батько **відрізав** гілку від куща ножицями → Гілка **відрізана** від куща ножицями → **відрізання** гілки від куща ножицями; 3) суб'єктну та три локативних: **біг** дітей із парку до школи доріжкою; **крокування** солдатів від військомату через місто до меморіалу.

Грамема п'ятивалентності віддієслівних іменників окреслює правобічні субстанційні позиції: 1) суб'єктну, об'єктну, адресатну, дві локативні (із семантикою початкового та кінцевого пунктів руху), наприклад: **носіння** дочкою квітів матері з поля до хати; 2) суб'єктну, інструментальну (на позначення засобу пересування) та трьох локативних (із семантикою початкового пункту руху, шляху руху та кінцевого пункту руху): **приїзд** сина потягом із Києва через Рівне до Луцька. Важливо зазначити, що сполуки, де представлено всі субстанційно підпорядковані одиниці, можна лише змодельовати; у мовленні деякі із залежних іменників зазнають формальної редукції.

У валентному оточенні шестивалентних віддієслівних іменників перебувають суб'єкт, об'єкт, інструменталь, адресат та дві локативних синтаксеми, проте в мовленні не всі вони лексично представлені. Нульовий вияв притаманний головно інструменталеві, що відповідно до валентної специфіки віддієслівних лексем пов'язаний з орудним відмінком, проте формально не виражений через наявність грамеми орудного із суб'єктною семантикою, а також адресатові. Наприклад: **перевезення** таксистом телевізора пасажирів з магазину до будинку; **перевезення** вантажу машиною замовникові зі складу на завод.

Сім залежних іменників регламентує грамема семивалентності віддієслівних субстантивів, які прогнозують наявність суб'єкта, об'єкта, адресата, інструментала зі значенням засобу дії та трьох локативів (з указівкою на початковий і кінцевий пункти руху та шлях руху). Подібно до розглянутих вище структур інструментальна чи суб'єктна синтаксеми еліміновані. Наприклад: **ввіз** автомобілів замовникові поїздом із Польщі до України через Ягодин; **доставляння** підприємцем холодильника покупцеві з Києва до Івано-Франківська через Львів; **експортування** цукру замовникові вантажівками з України до Італії через Угорщину.

Віддієслівні іменники мають перспективу для вивчення їх з огляду на категорії роду, числа й відмінка. Як відомо, відмінок абсолютно не представлений у дієсловах, натомість наявна категорія числа та обмежено категорія роду (у минулому часі та умовному способі лише в однині). За аналізу числа та роду дієслів традиційним стало приписування цим категоріям транспозиційного характеру в межах розгляданого частиномовного класу слів. Проте внаслідок морфологічної субстантивації маркери опрідметненої динамічної ознаки набувають самостійних словозмінних категорій відмінка й числа та класифікаційної категорії роду, які повністю віддзеркалюють морфологічну природу власне-іменників зі значенням конкретної предметності. Оскільки розглядані деривати є назвати неістот, то родова ознака в них має своїм підґрунтям суто формальні показники – закінчення -я чи нульове, що дає змогу зарахувати їх відповідно до іменників середнього (застосування, виконання, малювання, перевезення) або чоловічого (ввіз, вивіз, перехід, приїзд) роду. Числовий контраст слів із власне-предметним значенням та транспонованих одиниць полягає в тому, що перші зазвичай структурують пари, пов'язані з репрезентацією однини та множини, а другі через абстрактну семантику пов'язані зазвичай тільки з однинною, кореляція однина – множина для них є обмеженою.

Отже, спрямованість дієслів у синтаксичну субстанційну площину зумовлює їхню морфологізацію, супроводжувану нівеляцією низки дієслівних категорій. Віддієслівні іменники втрачають часову, способову, особову та станову співвідносність із твірними лексемами, але зберігають вид і валентність, які набувають статусу категорій абсолютно транспозиційної природи. Подібно до дієслів вторинні маркери можуть мати

доконаний чи недоконаний вид. Утворені безафіксним способом субстантиви переважно експлікують опрідметнену протяжну динамічну ознаку або таку, що розгортається в часі. Віддієслівні іменники на *-ння* експлікують опрідметнену результативність дії, процесу чи стану. Міжрівнева категорія валентності віддієслівних дериватів, як і твірних дієслів, структурована сьома грамемами – одновалентністю, двовалентністю, тривалентністю, чотиривалентністю, п'ятивалентністю, шестивалентністю та семивалентністю, що ґрунтуються на функційній перспективі слів з опрідметненим динамічним значенням приєднати відповідну кількість залежних лексем із власне-предметним значенням. Розглядані деривати позначені частковим “згасанням” валентних позицій порівняно з твірними дієслівними формами. Специфіка похідних ознакових слів полягає також у тому, що всі залежні від них субстанційні компоненти, навіть суб'єкт, перебувають у правобічній позиції. Перспективу дослідження вбачаємо в студіювання граматичних особливостей транспозитів інших різновидів.

References

- Habay, Anna. *Syntaksychna pryslivnykova transpozysiya v suchasniy ukrayins'kiy literaturniy movi* (Syntax Adverbial Transposition in Modern Ukrainian Literary Language). Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytro Buraho, 2011. Print.
- Hinzburh, Mykhaylo. “Vy dove protystavlennya viddiyeslivnykh imennykiv na poznachennya opredmetnenykh protsesiv u slov'yans'kykh movakh (Specific Contrasting of Verbal Nouns on Denotation of Objectified Processes in Slavic Languages)” *Ukrayins'ka mova (Ukrainian language)* 2 (2011): 30–43. Web. 26 Feb. 2018.
- Hinzburh, Mykhaylo. “Ukrayins'ki viddiyeslivni imennyky na *-nya*, *-tya* na tli susidnykh slov'yans'kykh mov (Ukrainian Verbal Nouns in *-nya*, *-tya* Against a Background of the Neighbouring Slavic Languages)” *Visnyk Natsional'noho universytetu “L'viv's'ka politekhnika”. Seriya “Problemy ukrayins'koyi terminolohiyi” (Herald of Lviv Polytechnic National University “Problems of Ukrainian Terminology”)* 765 (2013): 3–13. Web. 26 Feb. 2018.
- Horodens'ka, Kateryna. “Rechennyevotvirnyy potentsial predykativ yakosti (Sentence-formative potential of predicates of quality)” *Linhvistychni studii (Linguistic Studies)* 7 (2001): 27–31. Print.
- Horodens'ka, Kateryna. “Semantychnyy i morfolohichnyy potentsial predykativ kil'kosti (Semantic and morphological potential of predicates of quantity)” *Naukovyy visnyk Volyn's'koho derzhavnoho universytetu im. Lesi Ukrayinky (Science Journal of Lesya Ukrainka Volyn State University)* 5 (2002): 23–26. Print.
- Kolibaba, Larysa. *Asymetriya slovotvirnykh spivvidnoshen' bahatoznachnykh diyesliv ta imennykovykh deverbatyviv (Asymmetry of word-formative relations of multivalent verbs and verbal nouns)*. Kyiv: Instytut ukrayins'koyi movy NAN Ukrayiny, 2005. Print.
- Kostusyak, Nataliya. “Osoblyvosti vidpryketnykovoyi verbalizatsiyi v ukrayins'kiy i pol's'kiy movakh (Features of Adjective Verbalisation in Ukrainian and Polish languages)” *Ukrayina i Pol'shcha : dialoh kul'tur (Movno-literaturni ta suspil'no-politychni vidnosyny) (Ukraine and Poland: dialogue of cultures (Language and literary and social and political relations))*. Luts'k: RVV “Vezha” Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrayinky, 2005. 229–237. Print.
- Kostusyak, Nataliya. “Syntaksychna ad'yektyvatsiya vidminkovykh form u suchasniy ukrayins'kiy literaturniy movi (Syntax Adjectival Transposition of Case Forms in Modern Ukrainian Literary Language)” *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: “Filolohiya” (Science Journal of International Humanitarian University. Series: “Philology”)* 8, т. 2 (2014): 23–27. Print.
- Kostusyak, Nataliya. “Syntaksychna verbalizatsiya vidminkovykh i pryymennykovo-vidminkovykh form imennykiv u suchasniy ukrayins'kiy literaturniy movi (Syntax verbalization of case and prepositional case forms of nouns in modern Ukrainian literary language)” *Naukovyy visnyk Shkhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu im. Lesi Ukrayinky. Filolohichni nauky (movoznavstvo) (Science Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Philological Sciences (Linguistics))* 2 (279) (2014): 117–123. Print.
- Kostusyak, Nataliya. “Syntaksychna pryketnykova transpozysiya pryymennykovo-vidminkovykh form imennykiv (Syntax Adjectival Transposition of Case-Prepositional Forms of Nouns)” *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu “Ostroz'ka akademiya”. Seriya “Filolohichna” (Scientific proceedings of the National University of “Ostroh Academy”. “Philology” Series)* 44 (2014): 141–145. Print.
- Kostusyak, Nataliya. “Syntaksychna viddiyeslivna ad'yektyvatsiya u suchasniy ukrayins'kiy literaturniy movi (Syntax Adjectival Transposition of Verbs in Modern Ukrainian Literary Language)” *Linhvistychni studii (Linguistic Studies)* 33 (2017): 25–31. Print.
- Mezhov, Oleksandr. “Ad'yektyvne funktsionuvannya imennykiv u syntaksychnykh slovospoluchennyakh (Adjective Functioning of Noun in Syntactical Combination of Words)” *Naukovyy visnyk Shkhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu im. Lesi Ukrayinky. Filolohichni nauky (movoznavstvo) (Science Journal of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Philological Sciences (Linguistics))* 2 (279) (2014): 143–148. Print.
- Mel'nyk, Iryna. *Transpozysyna hramatyka ukrayins'koho diyeslova (Transpositional grammar of Ukrainian verb)*. Luts'k: Nadstyr'ya, 2015. Print.
- SUM: *Slovnyk ukrayins'koyi movy: V 11-ty t. (Dictionary of the Ukrainian Language in 11 Volumes)*. Kyiv: Nauk. dumka, 1970–1980. Web. 27 Feb. 2018.
- Suchasna ukrayins'ka literaturna mova: morfolohiya (Modern Ukrainian Literary Language: Morphology)*. Za zah. red. Ivana Bilodida (Ed. by Ivan Bilodid). Kyiv: Nauk. dumka, 1969. Prin.
- Vykhovanets', Ivan. *Chastyny Movy v Semantiko-Hramatychnomu Aspekty (Part of Speech in Semantic and Grammatical Aspect)*. Kyiv: Naukova dumka, 1988. Print.

Vykhovanets', Ivan, and Horodens'ka, Kateryna. *Teoretychna Morfolohiya Ukrayins'koyi Movy (Theoretical Morphology of the Ukrainian Language)*. Kyiv: Pul'sary, 2004. Print.

Zahnitko, Anatoliy. *Teoretychna Hramatyka Ukrayins'koyi Movy: Morfolohiya (Theoretical Grammar of the Ukrainian Language. Morphology)*. Donetsk: DonDU, 1996. Print.

Zahnitko, Anatoliy. *Teoretychna Hramatyka Ukrayins'koyi Movy: Syntaksys (Theoretical Grammar of the Ukrainian Language. Syntax)*. Donetsk: DonNU, 2001. Print.

List of Sources

Den' (Day), 1998–2018. Web. 23 March. 2018.

Надійшла до редакції 24 березня 2018 року.

CATEGORICAL FEATURES OF VERBAL NOUNS

Nataliia Kostusiak

Department of Ukrainian Language, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

Abstract

Background: Recent studies of the grammatical system of modern Ukrainian language demonstrated the productivity and objectivity of concepts, supporters are trying to develop and apply new methods of analysis of various linguistic units and phenomena. In this vein there is a comprehensive description of the syntactical derivatives, creating the typology of transposed units, studying them in different ways. The relationship of the problem detects the studying of verbal nouns, clarifying their functional purpose, combination features with other components of sentences, formal syntactic and semantic syntactic potential of these secondary language signs.

Purpose: Comprehensive research of morphological verbal nouns, differentiation of central and peripheral manifestations of their categorical meanings.

Results: Orientation of verbs in the syntactic substantive position predetermines their morphologization and leveling of many verbal categories. Verbal nouns lose their tense, mood, person and voice, but maintain their aspect and valence, which get a status of transpositional categories. Like verbs, verbal nouns have the perfective aspect and the imperfective aspect. Substantives that are formed by non-affixal method mainly define the objectified continuous dynamics, and verbal nouns ending in *-ння* define the objectified effectiveness of action, process or state. The inter-level category of valence of verbal derivatives, as well as forming verbs, has seven grammemes. But verbal nouns that marked with the partial “fading” of valent positions in comparison with forming verbal forms. Specificity of derivative words is also that all dependent substantive components, even the subject, are at the right-side position.

Discussion: In modern Ukrainian literary language verbs can undergo syntactic, morphological and semantic substantivization. The categories of aspect and valence are maintained under the condition of morphological substantivization and some independent categories of gender, number and case are occurred. The perspective of the research is to study the grammatical categories of transposed words of other varieties.

Keywords: verb, noun, transposition, substantivization, tense, voice, mood, aspect, valence, gender, number, case.

Vitae

Nataliia Kostusiak is Doctor of Philology, Professor, Professor of Department of Ukrainian Language at Lesya Ukrainka Eastern European National University. Her areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, categorical linguistics and communicative linguistics.

Correspondence: nat_kostusyak@ukr.net

Ірина Поляк

УДК 811.161.2'366:821.161.2-3.09

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЙ НЕОЗНАЧЕНОСТІ

У статті досліджено структурні особливості функційно-семантичної категорії неозначеності, вирізняє центральні та периферійні засоби її експлікації. Проаналізовано графемне вираження неозначеності, що має опертям передусім семантико-синтаксичні параметри. Подано значеннєву класифікацію мовних одиниць, які експлікують функційно-семантичну категорію неозначеності.

Ключові слова: функційно-семантична категорія, субстанційна неозначеність, предикатно-кількісна неозначеність, адвербіально-темпоральна неозначеність, адвербіально-кількісна неозначеність, адвербіально-локативна неозначеність, атрибутивна неозначеність.

Попри тривалу традицію дослідження різних функційно-семантичних категорій і значні досягнення у сфері функціоналізму залишається ще багато нерозв'язаних питань. Зокрема, пильної уваги потребує вивчення функційно-семантичної категорії неозначеності як самостійної величини. У сучасній науковій парадигмі її зазвичай аналізують в опозиції до означеності. Тому виокремлення категорії неозначеності, визначення її